

TIZIMLI SAN'AT TA'LIMI 5–7 SINFLARDA RANG, YORUG'LIK VA
SHAKLNI O'RGATISH**Boboqulov Javohir Hamzayevich**

Navoiy Davlat Universiteti

70110501 – Tasviriy san'at magistratura ta'lim yo'nalishi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5–7-sinflarda tizimli san'at ta'limi jarayonida rang, yorug'lik va shaklni o'rgatish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda o'quvchilarning badiiy idrokini shakllantirish, rang va yorug'lik o'zaro bog'liqligini anglash, shuningdek, shakl tuzilishini to'g'ri tasvirlashga o'rgatish bosqichlari tahlil qilinadi. Maqolada tizimli yondashuv asosida o'qitishning samaradorligini oshirish, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda ularni rangtasvir jarayoniga faol jalb etish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: rang, yorug'lik, shakl, tizimli san'at ta'limi, tasviriy san'at metodikasi, badiiy idrok, o'quv faoliyati, estetik tarbiya.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida san'at fanlarini o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda badiiy-estetik dunyoqarashni shakllantirish, ularni atrof-muhitni go'zallik mezonlari orqali idrok etishga o'rgatishdan iboratdir. Ayniqsa, 5–7-sinflarda tasviriy san'at darslari o'quvchilarning rang, yorug'lik va shaklni his etish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bu davrda bolalar ijodiy tafakkur va badiiy didning shakllanish bosqichida bo'lganliklari sababli, ularning idrok doirasini kengaytirish, san'at asarlaridagi kompozitsion yechimlarni anglash va ularni amaliy faoliyatga tatbiq etishga o'rgatish alohida e'tibor talab qiladi.

Tizimli yondashuv asosida tashkil etilgan san'at ta'limi o'quvchilarda rang va yorug'lik o'rtasidagi o'zaro munosabatni tushunish, shaklning tuzilishini kuzatish va tasvirlash, hamda bu elementlarni uyg'unlashtirish orqali estetik ifodaning yaxlitligini yaratish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda rang gammasini tanlash, yorug'lik manbaini aniqlash, soyani to'g'ri berish, shakl hajmini tasvirlash kabi bosqichma-bosqich mashg'ulotlarni tashkil etadi.

Shuningdek, darslarda kuzatuvchanlikni oshirish, tabiat hodisalarini badiiy idrok etish va ularni tasviriy ifodaga aylantirishga qaratilgan interfaol metodlardan foydalanish katta samara beradi. Rang, yorug'lik va shaklni tizimli o'rganish orqali o'quvchilarda san'at asarlarini tahlil qilish, ularning badiiy mazmunini anglash, ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Shu tariqa, 5–7-sinflarda tizimli san'at ta'limi o'quvchilarning nafaqat texnik malakasini, balki ularning estetik his-tuyg'ularini, badiiy tafakkurini va ijodkorlik salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

5–7-sinflarda tizimli san’at ta’limini tashkil etishning asosiy maqsadi o’quvchilarning badiiy fikrlash qobiliyatini, estetik didini va ijodiy salohiyatini rivojlantirishdan iboratdir. Ushbu jarayonning markazida rang, yorug’lik va shaklni o’rgatish turadi, chunki bu elementlar san’atning asosiy ifoda vositalari sifatida o’quvchilarda tasviriy madaniyatni shakllantiradi. Tizimli yondashuv — o’quvchilarning yosh xususiyatlari va bilish faoliyatiga mos ravishda bosqichma-bosqich o’qitishni anglatadi. Shu bois 5–7-sinflarda rangtasvir, chizmachilik, hajmiy shakl, yorug’lik va soyani berish mashg’ulotlari asta-sekinlik bilan murakkablashib boradi.

Boshlang’ich bosqichda (5-sinf) o’quvchilarni rangni idrok etishga, asosiy ranglar va ularning hosilalari bilan tanishtirishga e’tibor qaratiladi. O’qituvchi bu jarayonda o’quvchilarni ranglarning hissiy ta’siri, iliq va sovuq ohanglar farqini anglashga yo’naltiradi. Rang gammasini to’g’ri tanlash va uyg’unlashtirish bo’yicha amaliy mashg’ulotlar o’tkaziladi. Shu bilan birga, rangning predmet hajmini berishdagi rolini tushuntirish ham muhimdir. 5-sinfda o’quvchilar asosan rangni soddalashtirilgan shaklda tasvirlashni o’rganadilar, bu esa keyingi bosqichlarga zamin yaratadi.

6-sinfda o’quvchilarda yorug’lik va soyani idrok etish qobiliyati shakllantiriladi. Ular predmetlarning hajmini yorug’lik manbai orqali berishni, yorug’lik va soya o’rtasidagi o’zaro bog’liqlikni kuzatish va tasvirlashni o’rganadilar. Bu bosqichda o’qituvchi o’quvchilarga rangning tonallik jihatdan o’zgarishini, yorug’lik kuchi bilan rangning o’zgarish darajasini ko’rsatadi. Amaliy mashg’ulotlarda o’quvchilarga oddiy geometrik shakllar — shar, kub, silindr va konusni rang va yorug’lik vositasida hajmli qilib tasvirlash topshiriqlari beriladi. Bu orqali o’quvchilar shaklni fazoda ko’ra bilish, kuzatish orqali aniqlik bilan ifodalashga o’rganadilar.

7-sinfda esa o’quvchilarning badiiy tafakkurini kengaytirish, murakkab kompozitsiyalar yaratish, yorug’lik manbaini mustaqil tanlash va ranglarning hissiy ta’sirini ijodiy ifoda etish bosqichi boshlanadi. Bu davrda o’quvchilar turli tabiiy manzaralar, narsa-buyumlar, odam qiyofalari yoki hayvonlarni tasvirlash orqali rang va shaklni uyg’unlashtirish ko’nikmasini chuqurlashtiradilar. O’qituvchi esa ularni badiiy tafakkurga yo’naltiruvchi, individual ijodiy uslubni rivojlantiruvchi metodlardan foydalanadi. Shu jumladan, “tasviriy kuzatuv”, “rangli tahlil”, “ijodiy qayta ishlash” metodlari ayni bosqichda samarali natija beradi.

Tizimli san’at ta’limining samaradorligi, avvalo, o’qituvchi tomonidan darslarni bosqichma-bosqich, izchil va izohli tarzda tashkil etishga bog’liqdir. O’qituvchi o’quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda mashg’ulotlarning murakkablik darajasini oshiradi, bu esa har bir o’quvchi uchun muvaffaqiyat hissini ta’minlaydi. Bunday yondashuv o’quvchilarni faollikka, mustaqil ijod qilishga va o’z fikrini badiiy shaklda ifodalashga o’rgatadi.

Rang, yorug’lik va shaklni tizimli o’qitishning yana bir muhim jihat — o’quvchilarda estetik his-tuyg’uni rivojlantirishdir. O’quvchilar real hayotdagi

narsalarni kuzatish orqali ularning rang tushlari, yorug‘lik holati, soyalar, shakllar va hajmlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushunib yetadilar. Shu tarzda ularning badiiy idroki, kompozitsion fikrlashi va tafakkuri kengayadi. Ayniqsa, tabiat manzaralarini o‘rganish, hayotiy kuzatuvlarni san‘at vositalari orqali ifodalash ularda estetik zavq uyg‘otadi va san‘atni anglashga olib keladi.

Ta‘lim jarayonida texnologik vositalardan, masalan, elektron doskalar, raqamli tasvirlar, 3D modellardan foydalanish ham o‘quvchilarda rang va shaklni tushunishni yengillashtiradi. Bu vositalar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, realistik idrokni kuchaytiradi va ular uchun mashg‘ulotlarni qiziqarli qiladi. Shu bilan birga, “teskari sinf” texnologiyasi, guruhli ijodiy loyihalar, mini-ko‘rgazmalar o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini rag‘batlantiradi.

Tizimli yondashuvda o‘qituvchi nafaqat texnik malakalarni o‘rgatadi, balki o‘quvchilarni mustaqil kuzatish, analiz qilish, solishtirish va o‘z ijodiy fikrini dalillashga o‘rgatadi. Rang, yorug‘lik va shaklni tahlil qilish orqali o‘quvchilar estetik mezonlar asosida baholashni o‘rganadilar. Shu tariqa, 5–7-sinflarda tizimli san‘at ta‘limi o‘quvchilarning umumiy madaniyati, badiiy dunyoqarashi va ijodiy tafakkurini rivojlantirishning muhim omiliga aylanadi.

Shunday qilib, rang, yorug‘lik va shaklni tizimli o‘rganish orqali o‘quvchilar real voqelikni badiiy idrok etishni, tasviriy ifodaning ichki qonuniyatlarini anglashni va o‘z estetik qarashlarini ijodiy shaklda ifodalashni o‘rganadilar. Bu esa san‘at ta‘limining nafaqat amaliy, balki tarbiyaviy ahamiyatini ham oshiradi.

5–7-sinflarda tizimli san‘at ta‘limi orqali o‘quvchilarda rang, yorug‘lik va shaklni idrok etish malakasini shakllantirish ularning estetik tafakkurini rivojlantirishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu jarayon faqat texnik ko‘nikmalarni egallash emas, balki o‘quvchining san‘at orqali dunyoni estetik anglash, kuzatuvchanlik, tafakkur va ijodiy yondashuvini shakllantirishga xizmat qiladi. Tizimli yondashuv — bu o‘qituvchining dars jarayonida bosqichma-bosqich murakkablikni oshirib borishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni rang va shaklni tushunishga yo‘naltirishidir. Bunday ta‘limda har bir bosqich keyingisiga zamin yaratadi: dastlabki yillarda rang va shaklni idrok etish, keyin esa yorug‘lik, soya va kompozitsion yechimlarni tahlil qilish orqali o‘quvchi mustaqil ijodiy fikrlashga o‘tadi.

Tizimli san‘at ta‘limining afzalligi shundaki, u o‘quvchiga ijodiy jarayonning mantiqiy ketma-ketligini anglash imkonini beradi. Shu orqali o‘quvchi nafaqat chizishni, balki san‘at asarini yaratish bosqichlarini — kuzatuv, tahlil, rang tanlash, kompozitsiya yaratish va yakuniy ifodani — ongli ravishda amalga oshirishni o‘rganadi. O‘qituvchining pedagogik mahorati va zamonaviy metodlardan — interfaol texnologiyalar, “teskari sinf”, vizual materiallar va guruhli loyihalardan — foydalanishi o‘quvchilarda san‘atga qiziqishni kuchaytiradi va o‘zini ifoda etish ehtiyojini rivojlantiradi.

Shunday qilib, tizimli yondashuv asosidagi san'at ta'limi o'quvchilarni nafaqat badiiy malakalarga, balki estetik dunyoqarashga ega shaxs sifatida shakllantiradi. Rang, yorug'lik va shaklni anglash, ularni badiiy tilda ifodalash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini mustahkamlaydi, san'atni tushunish madaniyatini yuksaltiradi hamda ularni go'zallikni qadrlaydigan, fikrlovchi va ijodkor inson sifatida kamol toptiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шавдиров С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // *Педагогическое образование и наука*. – 2017. – № 2. – С. 109–110.
2. Shavdirov S. A. *Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons* // *Eastern European Scientific Journal*. – 2017. – № 1. – P. 131–134.
3. Shovdirov S. *Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region* // *E3S Web of Conferences*. – EDP Sciences, 2024. – Vol. 587. – P. 02016.
4. Shavdirov S. *Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology* // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing LLC, 2025. – Vol. 3268. – No. 1. – P. 070035.
5. Шавдиров С. А. Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // *Современное образование (Узбекистан)*. – 2017. – № 6. – С. 15–21.
6. Shovdirov S. A. *Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari* // *Inter education & global study*. – 2024. – № 1. – P. 8–14.
7. Ibraimov X., Shovdirov S. *Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students* // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2. – No. B10. – P. 192–198.
8. Шавдиров С. А. *Изобразительному о. и прикладному искусству* // *International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education*. – 2018. – P. 84–85.
9. Shovdirov S. *Tasviriy savodxonlikka oid o'quv kompetensiyalarni shakllantirishda o'quvchilarni mantiqiy va abstrakt fikrlashga o'rgatish* // *Евразийский журнал академических исследований*. – 2023. – Vol. 3. – No. 12. – P. 193–196.
10. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. *Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts* // *International Journal on Integrated Education*. – 2023. – Vol. 4. – No. 3. – P. 60–66.